

UDK 82:929 Rotković R.
Pregledni rad

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“ – Cetinje

RADOSLAV ROTKOVIĆ KAO ISTORIČAR KNJIŽEVNOSTI

U ovom radu dat je pregled djelatnosti Radoslava Rotkovića iz oblasti istorije književnosti. Radoslav Rotković osobena je pojava u crnogorskoj nauci i kulturi. Već više od šezdeset godina prisutan je kao autor u nekoliko disciplina: književnoj kritici, istoriji književnosti, istoriji i jezikoslovlju. Pored toga, Rotković je i značajan prozni i dramski pisac. U svojim radovima iz istorije književnosti uglavnom se bavio starijim, neistraženim periodima crnogorske književnosti – srednjim vijekom, renesansom, barokom i prosvjetiteljstvom. Od velikog je značaja i njegov rad na otkrivanju i prirđivanju djela starih pisaca. Pored toga, autor je monografija o Stefanu Mitrovu Ljubiši, crkvenoj drami u Boki Kotorskoj, te prvog pregleda crnogorske književnosti. Njegov pristup karakteriše sveobuhvatan uvid u društveno-političke okolnosti epohe, kao i precizne analize konkretnih tekstova i lucidna zapažanja o piscima i njihovim djelima.

Ključne riječi: *Radoslav Rotković, istorija književnosti, crnogorska književnost, srednji vijek, crkvena drama, Stefan Mitrov Ljubiša*

I površan uvid u bibliografiju dr Radoslava Rotkovića¹ (Mojdež, Herceg Novi, 1928) jasno upućuje na zaključak da je riječ o posve osobenoj ličnosti savremene crnogorske kulture i nauke. Od prve objavljene pjesme, *Jutro u Duklji*, 1948. godine, Rotković je ispisao na desetine tomova – romana, pripovjedaka, drama, pjesama, književnih i pozorišnih kritika, scenarija, komentara, osvrti, reagovanja, eseja, enciklopedijskih jedinica, te istoriografskih, književnoistorijskih i jezikoslovnih studija.² U ovome radu ograničiće-

¹ V. Ljiljana Lipovina, *Radoslav Rotković: bio-bibliografija*, DANU, Podgorica, 2009.

² V. Adnan Čirgić, „Radoslav Rotković kao jezikoslovac“, *Lingua Montenegrina*, broj 4, Cetinje, 2009, 471–488.

mo se samo na jedan segment opusa ovoga našeg posljednjeg klasičnog polihistora. Riječ je o radovima iz oblasti istorije književnosti.

Ako se ostavi po strani njegov beletristički opus, Rotkovićev angažman mogao bi se hronološki, u grubim potezima, podijeliti na tri faze. U prvom periodu, koji obuhvata pedesete i šezdesete godine dvadesetog vijeka, on, u prvom redu, djeluje kao književni kritičar. Štaviše, Radoslav Rotković, uz Boža Bulatovića i Milorada Stojovića, slovi za utemeljivača moderne novinske kritike u Crnoj Gori. Smjelih zapažanja i lucidno formulisanih ocjena recentnih tekstova domaće i strane provenijencije, Rotkovićeve kritike obezbijedile su mu status pouzdanog i uvijek osluškivanog analitičara savremenih književnih tokova. Za drugog perioda, koji se, okvirno, proteže na sedamdesete i osamdesete godine, Rotković je sve prisutniji kao istoričar književnosti: objavljuje studije i monografije, priređuje brojna izdanja i antologije: nameće se kao prvorazredni autoritet za ovu oblast, značajno proširujući saznanja o crnogorskom književnom nasljeđu. U trećem, pak, periodu, posljednje decenije dvadesetog i prve decenije dvadeset prvog vijeka, Rotković se mahom bavi historiografskim temama. Ne treba, ipak, smetnuti s uma da se u Rotkovićevu slučaju, ma u kojoj disciplini se ogledao, uvijek mora računati sa nespontanom erudicijom, nerazlučivom karakteristikom njegova života i stila. Stoga, njegovi tekstovi uvijek nude mnogo više od očekivanog i zadatog određenim žanrovskim obrascem, te funkcionišu kao specifični polimorfni prostor ispunjen atmosferom i duhom brodelovske – *totalne istorije*.

Crna Gora, njena kulturna, književna i politička povijest, za svih šest decenija Rotkovićeva stvaralaštva, centralna su preokupacija njegova „pjevanja i mišljenja“. Uz brojne književne, pozorišne i filmske kritike, potpisane Rotkovićevim imenom, koje sriječemo u jugoslovenskoj periodici prvih decenija nakon Drugog svjetskog rata posebnu pažnju danas izazivaju njegove polemike i reagovanja na pokušaje negiranja ili posvajanja crnogorske kulture i temeljnih identitetskih vrijednosti. Tako već 1956. godine u tekstu *Razgovor neugodni* kritikuje praksu svrstavanja crnogorskih pisaca u srpske antologije.³ Deceniju kasnije, 1967, reaguje na izjavu sekretara Matice srpske Živana Milisavca da je postojanje crnogorske književnosti politički a ne naučni problem.⁴ Rotković, istina, nije bio sasvim usamljen, pripadao je grupi crnogorskih intelektualaca (braća Radojević – Radoje i Danilo, Vojislav P. Nikčević, Dragoje Živković...) koji su od kraja šezdesetih godina snažnije afirmisali posebnost crnogorskog nacionalnog identiteta, no ta je borba bila osuđena na izvaninstitucionalno djelovanje, a njeni protagonisti proskribova-

³ Radoslav Rotković, „Razgovor neugodni“, *Pobjeda*, god. 13, br. 12, 18. 3. 1956, 9.

⁴ Radoslav Rotković, „Privremeno rješenje“, *Pobjeda*, god. 24, br. 2603, 30. 3. 1967, 9.

ni i sumnjičeni za „nacionalističke tendencije“. Činjenica da su naučne koncepcije ove grupe kulturnih radnika danas postale dio oficijelne crnogorske historiografije, književne historiografije i jezikoslovlja, nije bitnije uticala na tretman njihovih kreatora.

Cjelovitije i svestranije crnogorskom književnom dijahronijom Rotković će se pozabaviti sedamdesetih godina. Dvema studijama o *Ljetopisu Popa Dukljanina*, objavljenim u reviji *Ovdje* 1971. godine,⁵ otpočinje period Rotkovićeva intenzivnog i plodonosnoga bavljenja našim književnim nasljeđem. I već u tim tekstovima očituju se sve bitne osobine njegova postupka – polemičnost, besprijeorno poznavanje literature i *duha epohe*, analitički, multidisciplinarni pristup materiji i umijeće sintetičkog zaokruživanja problema. Nastalim kao reakcija na knjigu Nikole Banaševića, *Letopis popa Dukljanina i narodna predanja*, u ovim dvjema studijama raspravlja se o gotovo svim važnijim pitanjima koje u nauci izaziva ova zagonetna i dragocjena srednjovjekovna hronika. U prvoj studiji, „Da li je Dukljanin bio Roman“, Rotković se upušta u analizu nekih teza Nikole Banaševića ali i cijelog niza autora koji su se bavili pitanjem autora *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Na Banaševićovo potcjenjivanje razvijenosti pismenosti u srednjovjekovnoj Duklji i zaključke da je *Ljetopis* djelo nekog učenog benediktinca romanskog porijekla, te da nije postojao slovenski original hronike, Rotković odgovara nizom sugestivnih pitanja kojima potcrtava nedostatnost Banaševićeve argumentacije. U zaključku naglašava: „U svakom slučaju rizično je proglasiti nepostojećim sve ono što se nije sačuvalo, jer naučnici najbolje znaju koliko je djela za koje se zna da su postojala, pa ih danas nema!“ U drugoj studiji, „Izvori i uzori Ljetopisa Popa Dukljanina“, Rotković problematizuje Banaševićovu tezu da u ovoj srednjovjekovnoj hronici nema baš nikakvog odjeka usmene tradicije. Dajući pregled ranijih izučavanja ovoga problema (Jagić, Šišić, N. Radojić, Kovačević) i kritički analizirajući i komentarišući jedan po jedan primjer iz Banaševićeve monografije, Rotković zaključuje: „Studija N. Banaševića je iscrpna i korisna. On je prikupio i obradio sve ono što bi moglo imati veze bilo sa manirom bilo sa sadržajem Ljetopisa i ta su istraživanja za dogledno vrijeme konačna, jer nema izgleda da se otkrije neko novo staro djelo koje je moglo da posluži Dukljaninu. Ali isključivost u negiranju uticaja narodne pjesme ili prozne legende je nepotrebna. Ne treba ići dalje od vladike Vasilija i Petra I pa utvrditi da su oni čitali i koristili Orbinovo Kraljevstvo Slovena (prema ruskom prevodu) a pisali su i pjesme. U njihovim istorijama Crne Gore pomiješana je pjesma i istorija jednako kao i u Ljetopisu Popa

⁵ Radoslav Rotković, „Da li je Dukljanin bio Roman“, *Ovdje*, br. 29, Titograd, 1971, 15; Radoslav Rotković, „Izvori i uzori Ljetopisa Popa Dukljanina“, *Ovdje*, br. 30, Titograd, 1971, 15.

Dukljanina.“ Premda se u potonje četiri decenije bibliografija o *Kraljevstvu Slovena* Popa Dukljanina značajno uvećala objavljivanjem nekoliko novih izdanja, vrijednih monografija i brojnih studija, osnovni zaključci iznešeni u tim dvjema Rotkovićevim studijama – o autoru, kompoziciji, izvorima i uzorima ove srednjovjekovne hronike, i dalje su aktuelni.

Usljedili su, u prvoj polovini sedamdesetih, radovi o Ivanu Antunu Nenadiću, Stefanu Mitrovu Ljubiši, Antunu Kojoviću, Ljudevitu Paskoviću, Vuku Vrčeviću... Posebna vrijednost Rotkovićevih istraživanja ogleda se u činjenici da je za predmet svojih studija uzimao manje poznate i slabo proučene pisce, pa su njegovi tekstovi često imali karakter otkrića zaboravljenih slojeva baštine. To osobito dobija na vrijednosti ako se zna da se sistematičnija ispitivanja starijih segmenata književnoga nasljeđa u Crnoj Gori začinju tek pojavom biblioteke „Luča“, 1963. godine, biblioteke koja će desetak godina kasnije dobiti i određenje – *antologija crnogorske književnosti*. Početni koraci u pravcu revalorizacije starije literarne baštine učinjeni su priređivanjem antologije *Prednjegoševsko doba* i publikovanjem prvog crnogorskoga izdanja *Ljetopisa Popa Dukljanina*, upravo u okviru biblioteke „Luča“. Za tu biblioteku Radoslav Rotković je od 1967. do 1987. godine priredio čak sedam izdanja. Pored antologijskoga izbora iz stvaralaštva savremenika, Čeda Vukovića i Janka Đonovića, tu su se našla izdanja pisaca koji do tada u Crnoj Gori nijesu nikada publikovani ili prevedeni – izbori iz stvaralaštva Ivana Antuna Nenadića, Vuka Vrčevića, Krsta Ivanovića, Stefana Zanovića i Ljudevita Paskovića.

Važnije radove iz ovog perioda Rotković je uvrstio u knjigu *Crnogorsko književno nasljeđe I*, za koju je dobio nagradu Udruženja književnika Crne Gore i prvi put bio kandidovan za Trinaestojulsku nagradu (na prijedlog pisca Čeda Vukovića). Iako će za ovo najveće državno priznanje biti predlagan još nekoliko puta narednih decenija, Trinaestojulsku nagradu Rotković nikada nije dobio. Pored već ranije objavljenih priloga, „Humanista Ljudevit Pasković Kotoranin“, „Ivan Antun Nenadić“, „Djelo Antuna Kojovića“ i „Vrčevićeva proza“, knjiga *Crnogorsko književno nasljeđe I* donosi i obimnu studiju „Književnost dukljansko-zetskog perioda (IX–XII vijek)“. Prvi je to pokušaj sinteze najstarijeg i najslabije izučenoga perioda crnogorske književnosti u našoj književnoj istoriografiji. Polazna premisa Rotkovićevih istraživanja je da „dukljansku književnost čini ono što je ona naslijedila od drugih i ono što je ona ostavila drugima“. ⁶ Upuštajući se u multidisciplinarno čitanje društveno-političkih odnosa u dukljanskoj srednjovjekovnoj državi, te posebne analize ključnih spomenika ove epohe – *Andreacijeve povelje*, barskih

⁶ Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, 19. 672

epitafa, legende o Vladimiru i Kosari, te *Kraljevstva Slovena*, Rotković ne zaobilazi ni ona u nauci „tamna“ mjesta kakva su pitanje prisustva glagoljice, bogumilskih uticaja, narodnoga stvaralaštva te epohe i postojanja zetsko-humske redakcije staroslovenskoga jezika. Ovom periodu Rotković će se vratiti dvadesetak godina kasnije u knjizi *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*.⁷ Radom „Humanista Ljudevit Pasković Kotoranin“ Rotković u matičnu literaturu vraća čuvenoga latinistu koji je „jedan od prvih naših pjesnika uvrštenih u strane zbornike i antologije, i jedan od posljednjih koji je tu počast doživio u svojoj zemlji“. ⁸ Rekonstruišući pjesnikovo doba i biografiju, raspravljajući o sačuvanim knjigama i rukopisima, mogućim uzorima i uticajima (Pasković je snažno uticao na engleskoga pjesnika Tomasa Lodža), te dajući presek tematsko-motivskih dominantni poezije ovog u svoje doba izuzetno cijenjenoga pjesnika, Rotković nam ponovo nudi na uvid cijeli jedan „zatureni“ fragment naše literature. Opsežan izbor iz stvaralaštva Ljudevita Paskovića Rotković je objavio 1987. godine.⁹ Tu su se prvi put, među koricama jedne knjige, našle objedinjene pjesme prevedene sa latinskog i italijanskog jezika. Prilog „Ivan Antun Nenadić“ predstavlja djelimično izmijenjen predgovor objavljen uz izbor iz Nenadićeva djela.¹⁰ Rotković daje cjelovit pregled Nenadićeva djela, posebno skrećući pažnju na fenomen bokokotorske crkvene drame, što će kasnije postati i predmetom njegove doktorske disertacije. Pored analize Nenadićeva epskog i dramskog stvaralaštva, Rotković apostrofira Nenadićev *Nauk krstjanski* u čijem je predgovoru još 1768. godine istakao da se trudi pisati tako da bi bolje bio „razumjen od naše čeljadi, i da se lašnje može štjeti kako se govori i da se izgovara onako kako se štije“, formulišući tako, četrnaest godina prije Adelunga, osnovna načela fonetskoga pravopisa. Novi izbor iz Nenadićeva djela Rotković je priredio 1996. godine.¹¹ Tekst „Djelo Antuna Kojovića“ posvećen je ovom značajnom budvanskom analisti, pjesniku i komediografu. Rotković oprezno iznosi ocjenu njegova djela smještajući ga u konkretni društveni kontekst: „Kojović, kao ni Andrija Zmajević, ne može da se procjenjuje samo po estetskim valerima svojega djela, jer on nije stvarao samo sebe i za sebe, već je odmagao sebi uzdižući grad, njegujući u njemu učenike, buduće glumce i pisce, pozorišnu publiku... (...) Kao i mnogi drugi pregaoci u skromnim, nepovoljnim prilika-

⁷ Dr Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka*, Print, Podgorica, 1999, 337–406.

⁸ Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, 105.

⁹ Ljudevit Pasković, *Sveti plamen*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1987.

¹⁰ Ivan Antun Nenadić, *Slijepa pravda*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.

¹¹ Ivan Antun Nenadić, *Drame*, „Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka“, Obod, Cetinje, 1996.

ma i Kojović je krčio nove puteve i ostao zatrpan pod izbačenom zemljom.“¹² Studija „Vrčevićeva proza“ takođe predstavlja predgovor objavljen uz izbor iz narodne pripovjedačke proze koju je sakupio Vuk Vrčević.¹³ Djelatnost ovog agilnoga sakupljača narodnih umotvorina, saradnika Vuka Karadžića, bila je u velikoj mjeri zanemarena, te su ovaj Rotkovićev izbor i prpratna studija uveliko doprinijeli Vrčevićevoj književnoj reafirmaciji. Pa iako je u izboru zastupljen samo dio narodnog proznog materijala koje je Vrčević sakupio (bajke, basne, priče, podrugalice), Rotković se u studiji ne zadržava samo na tome materijalu već upućuje i na Vrčevića kao originalnoga proznog pisca, analizirajući njegove pripovijetke i memoarsku i putopisnu prozu, konstatujući kako je i taj segment Vrčevićeve opusa obiman i značajan „i tek očekuje detaljnu analizu.“¹⁴ U prikazu ove knjige dr Danilo Radojević je zapisao: „Rotkovićeva knjiga *Crnogorsko književno nasljeđe*, zahvaljujući analitičkom pristupu veoma značajnim književnim i kulturnim pojavama i temama, iz raznih epoha, imaće poseban značaj pri budućoj sistematizaciji i valorizaciji crnogorske literature. Osnovni utisak dok se čita ova knjiga je mirnoća i preciznost kazivanja, argumentativnost. On uvijek saopšti i osnovne stavove kritike s kojom se ne slaže, ali se ne gubi u direktnom konfrontiranju, već svoju koncepciju argumentuje književno-istorijskim, estetskim i drugim analizama.“¹⁵

Iste godine kad i *Nasljeđe*, 1976, u časopisu *Stvaranje* publikovana je *Antologija crnogorske književnosti IX–XX vijek*, priređivača Branka Banjevića, Radoslava Rotkovića, Čeda Vukovića, Sretena Perovića i Milorada Stojovića.¹⁶ Izbor tekstova iz IX–XVIII vijeka sačinili su Branko Banjević i Radoslav Rotković. Značaj ovoga kapitalnog poduhvata ogleda se, prije svega, u tome što je tu prvi put crnogorska književnost sagledana integralno, in continuo, od samih početaka do savremenoga doba. No, upravo je to i bio povod za napade koji su uslijedili. Na strukturu *Antologije* i njene priređivače oštro se ustremio u zagrebačkom Oku pjesnik Jevrem Brković. Kritikujući koncepciju antologije „koja počinje sa Andreacijem a završava se sa Zuvdijom Hordžićem“, Brković nudi svoj nacrt crnogorske literature: „Iznenadio me onaj

¹² Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, 210.

¹³ Vuk Vrčević, *Maštarija*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.

¹⁴ Radoslav Rotković, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976, 263.

¹⁵ Danilo Radojević, *Istraživanja crnogorske književnosti*, *Stvaranje*, br. 7-8, Titograd, 1977, 1143.

¹⁶ *Antologija crnogorske književnosti IX – XX vijek*, *Stvaranje*, br. 10, Titograd, 1976, 674.

deveti vijek i svi oni vijekovi do početka devetnaestog. Po meni crnogorska književnost počinje od Petra Prvog Petrovića Njegoša i njegovih Poslanica.¹⁷ Na Brkovićevu paskvilu odgovorili su Milorad Stojović i Radoslav Rotković. Polemiku koja se razvila i poprimila i lične tonove Rotković lucidno rezimira usmjeravajući je na osnovni problem: „Po njemu, crnogorska književnost počinje od Petra I. Kojoj književnosti pripada onaj raniji period, on izričito ne kaže, ali iz brojnih napomena se vidi da bi on želio da se to književno nasljeđe 'vрати' Srbima i Hrvatima. Na taj način on će sigurno zadovoljiti dvije čaršije, ali narodi s time nemaju nikakve veze. Svaki narod ima neotuđivo pravo da prihvati kao svoje nasljeđe ono što je sam, na svome tlu, bez obzira na okupacije i režime, stvarao u toku stoljeća. Ako bi se pojam crnogorske književnosti vezivao za naziv Crna Gora, i tada bi trebao 'sići' do XIV vijeka. U čemu je principijelna razlika između odvojenosti Dalmacije od zaleđa, na jednoj strani, i Boke i prirodnog, ekonomskog, etničkog zaleđa na drugoj strani?“¹⁸

Do kraja sedamdesetih Rotković je u periodici objavio nekoliko značajnih studija („Petrarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, „Počeci crkvene drame u Boki“, „Misli i popjevke Miroslava Zanočića“, „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“...) i za biblioteku „Luča“ priredio još dva izdanja izabranih djela naših starih pisaca – Krsta Ivanovića i Stefana Zanočića. Prilogom o Đorđu Bizantiju¹⁹ Rotković je vratio dug zaboravljenoj kotorskom pjesniku iz prve polovine XVI stoljeća za kojega je hrvatski istoričar književnosti Josip Torbarina ustvrdio da mu „jamačno pripada skromno mjesto u razvitku evropskoga petrarkizma, ako ne kao prvom, a ono bez sumnje jednom od najranijih sljedbenika Bembove reforme“.²⁰ Bavljenje kotorskim renesansnim pjesničkim krugom Rotković će zaokružiti deceniju kasnije studijom „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, de instruktivno zaključuje: „U Paskoviću i Bolirisu doživio je kotorski humanistički krug vrhunske poetske domete, kao dokaz da nijesmo samo uzimali od svijeta, nego mu i davali“.²¹ Radom o Miroslavu Zanočiću,²² manje poznatom bratu

¹⁷ Jevrem Brković, „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oko*, Zagreb, br. 126, 13-27. siječnja 1977, 4.

¹⁸ Radoslav Rotković, „Ništa nije opasnije od neznanja kad je aktivno“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977, 5.

¹⁹ Radoslav Rotković, „Petrarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1977, 675-680.

²⁰ Josip Torbarina, „Naš prilog evropskom petrarkizmu“, *Forum*, br. 4-5, Zagreb, 1974.

²¹ Radoslav Rotković, „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987, 50.

budvanskog alazona Stefana Zanočića, Rotković podseća na još jednu zanimljivu ličnost naše književnosti. U nevelikome korpusu sačuvanih djela, koji se svodi na jednu objavljenu i fragmentarno sačuvanu knjigu i jedan rukopis, nahode se *misli*, *popijevke* i *počasnice* Miroslava Zanočića. Rotković ukazuje na stepen (ne)originalnosti Zanočićevih *misli*, te na problem nemogućnosti utvrđivanja što je u njegovim pjesmama narodno a što autentično. U dodatku studije Rotković je objavio Zanočićeve *popijevke* i *počasnice* a tu, pored ostalog, sriječemo pjesmu *Još ne sviće bijela zora* danas poznatu narodnu pjesmu *Još ne sviće rujna zora*. U raspravi „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“²³ Rotković se usredsređuje na tri važna, nerazriješena problema našega srednjovjekovlja – pitanje prisustva glagoljice, apokrifa i bogumilske jeresi u dukljanskoj/zetskoj državi. Polazeći od Vodnikove teze da je Zeta bila rasadnik glagoljice i približavajući društveno-političke okolnosti epohe, Rotković usmjerava pažnju na *Marijinsko jevanđelje*, jedan od spisa iz najužeg kanona staroslovenskih spomenika. Rotković, zapravo, ovđe Jagićevu pretpostavku da je rukopis nastao „južno od Bosne, ali ne u Dalmaciji, u svakom slučaju u štokavskom kraju“ dovodi do logičnog zaključka – *Marijinsko jevanđelje* nastalo je u srednjovjekovnoj Zeti! Ovu smjelu Rotkovićevu hipotezu, poduprtu i analizom leksike spomenika, afirmisali su docnije, dopunjujući je novim argumentima, u posebnim studijama crnogorski filolozi dr Vojislav P. Nikčević i dr Milorad Nikčević.²⁴ Slijedeći poglede Račkog o apokrifima i bogumilskoj jeresi, o čemu je opširnije pisao u *Crnogorskom književnom nasljeđu I*, Rotković se fokusira na još jedan „zaboravljeni“ spomenik nastao na prostoru srednjovjekovne Zete – *Zbornik popa Dragolja*. Jer upravo u ovom zagonetnom rukopisu, po svemu sudeći iz treće četvrtine XIII vijeka, srijeću se obje tradicije. Zbornik, naime, pored Kozmine bešede protiv bogumila i drugih kraćih prerada, sadrži i bogat izbor rijetkih apokrifa (*Viđenje proroka Danila*, *Viđenje Isaijino*, *Pandehovo proročko skazanje*...). Rotković ne propušta priliku da upozori i na razloge što su ova dva dragocjena rukopisa u nauci ostala nedovoljno proučena: „Kao i 'Marijinsko jevanđelje' i 'Zbornik popa Dragolja' je zapostavljen zato što su ispiti-vači ovih tekstova osjećali da je on nastao negdje između Makedonije i Srbi-

²² Radoslav Rotković, „Misli i popijevke Miroslava Zanočića“, *Stvaranje*, br. 6, Titograd, 1978, 781–789.

²³ Radoslav Rotković, „O nekim „prazninama“ u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978, 343–362.

²⁴ Dr. Vojislav P. Nikčević, *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996, 169–179; Milorad Nikčević, „Jagićevo izdanje Marijinskog evanđelja (Berlin, 1883)“, u knjizi: *Komparativna filološka odmjeravanja*, Osijek – Cetinje, 2006, 313–336.

je, južno od Bosne ali ne u Dalmaciji a nijesu mogli da se sjete šta bi se to moglo nalaziti između ovih krajeva.“²⁵

Izborom iz djela Krsta Ivanovića,²⁶ znamenitoga Budvanina, analiste, pjesnika, dramskog pisca, historiografa i teatrologa, koji je slavu stekao daleko od zavičaja, u Veneciji, Rotković je ovog zaboravljenoga kanonika predstavio u svim žanrovima u kojima se ogledao. I osmišljen da ukaže na raznovrsnost Ivanovićevih interesovanja i da podstakne na nove prijevode i priređivanja, ovaj izbor sadrži prijevode odlomaka iz obimnijih Ivanovićevih djela – *Budvanskih anala*, *Istorije rata svete lige protiv Turaka* i *Pozorišnih uspomena iz Venecije* – kao i epske i lirske pjesme, pisma i drame. Znatian dio tekstova preveo je sam Rotković a istraživanja o ovome piscu obavio je uglavnom u Veneciji. Za Ivanovića Rotković konstatuje: „On je bio čovjek čiji se glas čuo i slušao. Trebalo je objasniti da li je taj njegov uspjeh bio posljedica nesposobnosti onoga doba da shvati što je umjetnost ili zasluga njegova talenta koji je kroz mnoga ograničenja, i lična i društvena, uspio da pro-dre svojom vizijom svijeta, poklanjajući, kao i Minerva, jednaku pažnju i peru i maču, sreći i stradanju.“²⁷ Slično kao i Ivanović, ni drugi slavni Budvanin, Stefan Zano- vić, sve do pojave Rotkoviće- va izbora,²⁸ u svojoj domovini nije bio zastupljen knjigom. Istina, o Zano- viću se dosta pisalo, ponajviše zbog avanturističkoga duha i živopisne biografije, no njegov literarni rad nije bio naročito poznat. Nešto njegovih tekstova bilo je razasuto po periodici i antologijama, ponešto je publikovao i zaslužni Mirko Brajer u, do danas naj- cjelovitijoj, monografiji o Zano- vićima,²⁹ no svoju prvu knjigu objavljenu u Crnoj Gori ovaj avanturista dobio je tek 1978. godine, sa cijela dva vijeka za- kašnjenja. Kao i u Ivanovićevu slučaju, Rotković je posegao za što širim iz- borom iz stvaralaštva pa se u ovom izboru mogu naći – misli, politički, isto- riografski i prozni tekstovi, pisma, drame i pjesme Stefana Zano- vića. Do di- jela građe Rotković je došao u Amsterdamu, gradu u kojem je Zano- vić odu- zeo sebi život, a dio tekstova je sam preveo.

Godina 1979. od posebnog je značaja iz dva razloga. Naime, 28. febru- ara te godine Rotković je u Zagrebu odbranio doktorsku disertaciju *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*,

²⁵ Radoslav Rotković, „O nekim „prazninama“ u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978, 359.

²⁶ Krsto Ivanović, *Minerva za stolom*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978.

²⁷ Radoslav Rotković, predgovor u knjizi: Krsto Ivanović, *Minerva za stolom*, bi- blioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978, 38.

²⁸ Stefan Zano- vić, *Pakao ili nebo*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1979.

²⁹ Mirko Breyer, *Antun conte Zano- vić i njegovi sinovi, Roman života jedne paštrov- sko-budljanske porodice u pretprošlom i prošlom vijeku (1720–1834)*, Zagreb, 1928.

pred komisijom koju su činili prof. dr Rafael Bogišić, prof. dr Eduard Hercigonja i prof. dr Franjo Švelec. I drugo, u časopisu *Stvaranje Rotković* je objavio studiju „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“.

Kao posebna knjiga Rotkovićeva disertacija objavljena je tek 2000. godine.³⁰ Ovom monografijom Rotković je zaokružio svoje višedecenijsko bavljenje fenomenom crkvene drame u Boki Kotorskoj. Sveobuhvatan je to pregled porijekla, postanka, dosadašnjih proučavanja, te komparativni presek – s posebnim osvrtom na najviše domete ostvarene u djelu Ivana Antuna Nenadića – crnogorske pasionske baštine. Rotković opisuje 24 teksta i jedan prijevod koji pripadaju ovom korpusu, od monologa do razvijene dramske radnje, vrši njihovu klasifikaciju i nudi poredbenu analizu. Više prostora posvećuje umjetnički uspjelijem ostvarenju Ivana Antuna Nenadića *Prikazanje Muke Jezusove*, te u završnom dijelu monografije raspravlja o pravopisnim, prozodijskim, fonetskim, morfološkim i sintaksičkim osobinama jezika bokokotorskih prikazanja. U rezimeu ističe: „S obzirom na nizak umjetnički nivo svih bokokotorskih prikazanja, sem Nenadićevog, treba da zaključimo da je ovaj rad brojnih prepisivača, od kojih mnogi nijesu imali nikakve veze sa bogoslužjenjem, prvenstveno značajan za čuvanje narodnog jezika u vrijeme mletačke okupacije. A podržavanje pozorišne tradicije olakšalo je prodor svjetovnog pozorišta i svjetovne drame.“³¹ U prikazu ove studije književni kritičar Borislav Jovanović naglašava: „Rotković je kroz istraživanje prikazanja, odnosno, crkvenog života na Crnogorskom primorju kroz 17. i 18. vijek izvršio i hronološko-sintetičan uvid u književna, kulturna i politička obilježja perioda, spajajući poznato sa novootkrivenim. I što je najbitnije, proučen je zaobilazeni ili manje fokusirani segment barokne književnosti, nastale na ovom području. Zbog toga je ova knjiga, kako u njenom podnaslovu stoji, i prilog istoriji drame 17. i 18. vijeka.“³²

Pojava „Pregleda crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918.“³³ krupan je događaj za modernu crnogorsku književnu historiografiju. Prethodni radovi koji su imali za cilj dijahronijski opis književnosti u Crnoj Gori, *Pregled književnog rada Crne Gore od vladike Vasilija do 1918*. Trifuna Đukića i enciklopedijska jedinica *Crna Gora – Književnost* iz prvog izdanja Enciklopedije Jugoslavije čiji je autor Vido Latković, tretirale su crno-

³⁰ Radoslav Rotković, *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*, CNP, Podgorica, 2000.

³¹ Isto, 237.

³² Borislav Jovanović, „Pozorišne i jezičke spone“, *Pobjeda*, br. 12554, Podgorica, 25. XI 2000, 30.

³³ Dr Radoslav Rotković, „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1979, 587–654.

gorsku književnost kao regionalnu, a njene početke vezivali za pojavu vladike Vasilija Petrovića i njegove *Istorije o Crnoj Gori*. Tek je radovima Milorada Stojovića³⁴ i Vojislava P. Nikčevića³⁵ krajem šezdesetih godina ponuđena jedna drugačija paradigma crnogorske literarne povijesti. Tu se, naime, crnogorska književnost decidirano određuje kao nacionalna, a njeni počeci vezuju za epohu srednjega vijeka. No, tek je Rotkovićev *Pregled* donio cjelovit, sistematičan i sveobuhvatan uvid u crnogorsko književno nasljeđe, u kontinuitetu, od početaka pismenosti do 1918. godine. Rotković je svoj *Pregled* podijelio u petnaest poglavlja, time grubo skicirajući i nacrt jedne moguće književne periodizacije: I *Književnost dukljansko-zetskog perioda (IX–XII vijek)*; II *Nemanjički intermeco*; III *Obnova Zete*; IV *Humanizam i renesansa*; V *Barok*; VI *Prelazno doba Petra I Petrovića*; VII *Petar II Petrović Njegoš*; VIII *Vukovi saradnici*; IX *Stefan Mitrov Ljubiša*; X *Crnogorska poezija od Njegoša do 1918*; XI *Marko Miljanov i drugi pripovjedači do 1918*; XII *Dramska književnost do 1918*; XIII *Putopisi i memoari*; XIV *Kritika i nauka* i XV *Crnogorska književnost prema drugima*. Premda neka novija saznanja – prije svega ona vezana za problem periodizacije – nijesu u svemu podudarna sa njenom osnovnom shemom, ova je obuhvatna sinteza do danas ostala najpouzdaniji vodič kroz vjekove trajanja crnogorske književnosti. Uostalom, sam Rotković u radu „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“ djelimično modifikuje koncept ranije periodizacije, predlažući da se za prednjegoševsko doba usvoji „naziv *Stara crnogorska književnost*, a unutrašnje strukturiranje toga dugog perioda od možda 10 vjekova treba izvesti u tri etape: *Srednji vijek*, *Humanizam i renesansa* i *Barok i prosvjetiteljstvo*“.³⁶ Za drugo izdanje Enciklopedije Jugoslavije Rotković je, u okviru jedinice *Crnogorci – Književnost*, napisao djelove o usmenoj književnosti te najveći dio odrednice *Pisana književnost* (samo je dio o književnosti XIX vijeka obradio dr Božidar Pejović). Kontinuirano i plodotvorno bavljenje crnogorskom književnošću preporučilo je Rotkovića da se nađe u timu autora (uz dr Jovana Čadenovića, dr Slobodana Vujačića, dr Radomira Ivanovića i dr Novaka Kilibardu) koje je početkom osamdesetih godina Crnogorska akademija nauka i umjetnosti okupila s ciljem izrade prve cjelovite istorije crnogorske književ-

³⁴ Milorad Stojović, „O periodizaciji crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 2-3, Titograd. 1968.

³⁵ Vojislav Nikčević, „Narodni jezik u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba“, *Jezik*, br. 1, 19-22. i br. 2, 41–52, Zagreb, 1968/69.

³⁶ Dr Radoslav Rotković, „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“, *Zbornik radova profesora i saradnika Nastavničkog fakulteta*, br. 5-6, Nikšić, 1982, 309.

nosti.³⁷ Prema Rotkovićevim riječima, on je svoj dio posla obavio predavši Akademiji rukopis dijela istorije koji obuhvata razdoblje od početaka pismenosti do Njegoša, no što se dalje desilo s tim rukopisom, ostaje nepoznanica.

Monografijom *Tragajući za Ljubišom*³⁸ Rotković je zaokružio još jedan važan segment svojih višegodišnjih istraživanja. Interesovanje za Stefana Mitrova Ljubišu posebno je naraslo od sredine sedamdesetih. Nakon velikoga naučnog skupa posvećenoga njegovome životu i djelu (CANU, 1976) pojavile su se dvije dragocjene monografije o njegovu stvaralaštvu – *Književno djelo Stefana Mitrova Ljubiše* dr Božidara Pejovića, 1977. godine, i *Pripovijedanje kao opsesija* dr Nova Vukovića, 1980. godine. Ovim dvjema izuzetnim književnoistorijskim studijama Ljubišino djelo nanovo je aktuelizovano i približeno savremenome čitaocu, no tek sa Rotkovićevom knjigom Ljubiša nam je predstavljen u totalu – i kao *homo politicus* i kao *homo poeticus*. Pažljivo uronivši u arhivsku građu Rotković je minuciozno rekonstruisao Ljubišin životopis, posebno njegovu političku djelatnost, a na samom početku razriješio i dva sporna mjesta – pitanje imena i godine rođenja. Na osnovu budvanskih matičnih knjiga Rotković je, naime, ustanovio da je pisac rođen 1822. godine, a ne 1824. kako se vjerovalo ranije. Takođe, analizom izvornih dokumenata konačno je utvrđeno da je pjesnikovo ime Stefan a ne Stjepan! Težište prvog dijela knjige je na Ljubišinoj biografiji i političkoj djelatnosti, dok nam u drugom dijelu Rotković, na unekoliko nov način, približava Ljubišu-pisca. U poglavlju „Politika Ljubišine poetike“ Rotković analizira neke elemente Ljubišine proze – „namjerne“ anahronizme, socijalni stav, hrišćanski moral i antireligiozni humor, motiv sloga... – identifikujući njihovu funkciju u samome tekstu. U „Pogledu u majstorsku radionicu“, s osloncem na Pejovića, upoređuju se neke verzije i prati geneza tekstova. „Otkrivanje lika“ je poglavlje u kojemu se kroz niz fragmenata upućuje na različite pripovjedačke postupke u uvođenju i građenju likova, kompoziciju i sl. „Matica i kovnica jezika“ posvećena je Ljubišinoj leksici i odnosu prema njenome nepresušnom vrelu – narodnim govorima. Posebno je originalna Rotkovićeva analiza oblika govora, u istoimenom poglavlju. Polemišući sa postavkama koje Ljubišu svode na status *narodskog pričaoca*, Rotković u njegovoj prozi prepoznaje razuđen repertoar oblika govora: *pripovjedni; ispovjedni; razgovorni; agonalni; pregovorni, nagovorni ili dogovorni; raspravni; suparnički ili prepirni i oratorski*. Poglavljem o funkciji stilskih figura u Ljubišinoj prozi Rotković zatvara dio knjige posvećen Ljubišinu književnom djelu. Svodeći re-

³⁷ Vidi o tome: Dr Radoslav Rotković, „Prva Istorija crnogorske književnosti“, *Pobjeda*, br. 6106, Titograd, 4. XII 1982, 9.

³⁸ Radoslav Rotković, *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, Titograd, 1980.

zultate svojih sveobuhvatnih istraživanja Ljubiše, Rotković lucidno poentira: „Imao je on tanke prste za filigranski rad ali je zbog nesrećnog stanja primorskog dijela svoje otadžbine i potrebe njenog buđenja iz srednjovjekovnog sna bio prinuđen da lije zvona i kuje mačeve. I dobro ih je kovao.“³⁹ U prikazu ove monografije dr Krsto Pižurica ističe: „Jedna od novina u Rotkovićevom pristupu Ljubišinom djelu je u tome da on naglašenije od drugih njegovo djelo povezuje sa njegovom političkom aktivnošću. Jedno poglavlje ove monografije, kao što smo vidjeli je pod naslovom *Politika Ljubišine poetike* i nije posrijedi igra riječi, već je naslov osmišljen, sadržajem opravdan. Rotković ne misli da je Ljubiša svoju umjetničku prozu podredio potrebi dnevne, tekuće politike, već da je to djelo angažovano u širem značenju, upotrebom simbola, aluzija i reminiscencija, angažovano je, dakle, umjetničkim iskazom.“⁴⁰ Rotković će se Ljubiši vratiti 1988. godine, kada će za potrebe kritičkog izdanja *Sabranih djela* prirediti dva toma Ljubišinih prijevoda, članaka, govora i pisama.⁴¹ Pored toga, Rotković je osamdesetih priredio dvije antologije, jednu hrestomatiju (sa Sretenom Perovićem),⁴² jedan izbor izvora i legendi⁴³ i učestvovao u priređivanju kritičkoga izdanja *Istorije o Crnoj Gori* vladike Vasilija Petrovića.⁴⁵

Srednjovjekovnom književnom nasljeđu Radoslav Rotković se vratio knjigom *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, 1999. godine.⁴⁶ U ovoj kapitalnoj knjizi Rotković je sabrao izvore za najstariji period, od doseljenja Slovena na ove prostore do pada Duklje pod Rašku krajem XII vijeka. Propratitviši izvore instruktivnim studijama i komentarima, Rotković je građu podijelio na nekoliko poglavlja obuhvativši političku, crkvenu i knji-

³⁹ Isto, 236.

⁴⁰ Krsto Pižurica, „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1985, 638.

⁴¹ Stjepan Mitrov Ljubiša, *Boj na Visu: prevodi, članci, govori*, Sabrana djela, knj. III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988; Stjepan Mitrov Ljubiša, *Pisma*, Sabrana djela, knj. IV, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.

⁴² *Antologija crnogorske kratke priče 1944–1984*, Stvaranje, br. 12, Titograd, 1984, 1445–1638; *Antologija crnogorske poezije 1945–1985*, Stvaranje, br. 12, Titograd, 1985, 1417–1500.

⁴³ *Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori*, Sterijino pozorje, Novi Sad, 1987.

⁴⁴ *Sazdanje Cetinja: izvori i legende*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.

⁴⁵ Vasilije Petrović, *Istorija o Crnoj Gori*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1985.

⁴⁶ Dr Radoslav Rotković, *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, Print, Podgorica, 1999.

ževnu povijest ove epohe. Posebno valja naglasiti činjenicu da je u ovoj knjizi prvi put prevedena najstarija nama poznata verzija *Kraljevstva Slovena* Popa Dukljanina, ona koju je Mavro Orbin publikovao na italijanskom, 1601. godine. *Kraljevstvu Slovena* Popa Dukljanina Rotković je posvetio znatan dio knjige, argumentovano komentarišući iznova i na osnovu najnovijih saznanja brojna otvorena pitanja vezana za autorstvo, vrijeme, okolnosti ili pojedina sporna mjesta iz samog spisa. Prijevod Orbina Rotković je opremio komentarima i tekstološkim poredenjima sa drugim verzijama hronike. U poglavlju „Pismenost i književnost“ data je sveobuhvatna slika književnih prilika ovog perioda: od rasprave o paleoslovenskoj pismenosti – crtama i rezama, te slovenskim runama, do pregleda prepisivačke i prijevodne djelatnosti, s posebnim osvrtom na odjeke narodnoga stvaralaštva. Na kraju, Rotković donosi izbor tekstova praćenih komentarima i objašnjenjima, malu antologiju crnogorske književnosti dukljanskog perioda. Ovu antologiju čine: *Andreacijeva povelja*, *Legenda o svetom Tripunu*, barski epitafi, *Muka gospoda Isusa Hrista* (iz *Pontifikala Kotorske biskupije*), te odlomci iz *Knjige o čudima blaženog Vladimira Zećanina* iz Krajine, *Kraljevstva Slovena* Popa Dukljanina i *Čuda blaženog Mikule*. Poglavlje o književnosti i pismenosti Rotković je, u proširenoj verziji, objavio i u *Ilustrovanoj istoriji crnogorskog naroda I*, dodavši tom korpusu i legendu o bokeljskim mučenicima Petrilovrijencima.⁴⁷ U drugoj knjizi ove edicije nalazi se poglavlje o prepisivačkoj djelatnosti u Zeti pod Nemanjićima. Ovim naslovom obuhvaćeni su skriptoriji, *Vukanovo jevanđelje*, *Ilovička krmčija*, *Divoševo jevanđelje*, natpisi (ćirilski i latinski), zavještanja, hronograf *Vasilija zovom Zlodjeja*, povelje, te apokrifi u *Zborniku prezvitera Vasilija zovom Dragolja*.⁴⁸

Kada je 1990. godine dr Slobodan Kalezić objavio prvi tom hrestomatije *Crnogorska književnost u književnoj kritici*, koji se odnosio na tzv. staru književnost, u ovoj se knjizi našlo čak devet tekstova Radoslava Rotkovića.⁴⁹ Takođe, Rotković je najcitiraniji autor i u posthumno objavljenoj knjizi dr Vojislava P. Nikčevića *Istorija crnogorske književnosti od početaka pisme-*

⁴⁷ Radoslav Rotković, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda I, Pomorje zetsko, Pomorje zapadno, Kraljevina Vojislavljevića*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003, 163–213.

⁴⁸ Radoslav Rotković, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda II, Zeta u državi Nemanjića (1186-1356)*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003, 240–259.

⁴⁹ Ovdje bi valjalo podsetiti da je prijedlog za izradu jedne ovakve hrestomatije prvi formulisao baš Rotković, i to još 1971. godine. Vidi: Radoslav Rotković, „Istorija crnogorske književnosti je gotova, treba je samo ukoričiti“, *Ovdje*, br. 28, Titograd, 1971, 7.

nosti do XIII. vijeka,⁵⁰ koju je i recenzirao. No, njegov doprinos konstituisanju moderne crnogorske književne historiografije neuporediv je. Ipak, ne umanjujući značaj brojnih drugih istoričara književnosti i publicista koji su u potonje četiri decenije značajno doprinijeli stvaranju nove, modernom dobu primjerene, recepcije crnogorske književnosti u njenom milenijumskom trajanju, a imajući u vidu obim i domete njegova djela, bez i malo prećerivanja moglo bi se zaključiti, kroz parafrazu jednog Kišova iskaza izrečenog povodom Borhesa, da se crnogorska književna historiografija dijeli na onu do Radoslava Rotkovića i na onu poslije njega.

Bibliografija

- *Antologija crnogorske književnosti IX–XX vijek*, Stvaranje, br. 10, Titograd, 1976.
- *Antologija crnogorske kratke priče 1944–1984*, Stvaranje, br. 12, Titograd, 1984.
- *Antologija crnogorske poezije 1945–1985*, Stvaranje, br. 12, Titograd, 1985.
- Breyer, Mirko, *Antun conte Zanović i njegovi sinovi. Roman života jedne paštrovsko-budljanske porodice u pretprošlom i prošlom vijeku (1720–1834)*, Zagreb, 1928.
- Brković, Jevrem, „Ako se rodilo zdravo dijete zašto ćutimo ili o jednoj antilogičnoj antologiji“, *Oklo*, Zagreb, br. 126, 13-27. siječnja 1977.
- Čirgić, Adnan, „Radoslav Rotković kao jezikoslovac“, *Lingua Montenegrina*, broj 4, Cetinje, 2009.
- Ivanović, Krsto, *Minerva za stolom*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1978.
- Jovanović, Borislav, „Pozorišne i jezičke spona“, *Pobjeda*, br. 12554, Podgorica, 25. XI 2000.
- Lipovina, Ljiljana, *Radoslav Rotković: bio-bibliografija*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2009.
- Ljubiša, Stjepan Mitrov, *Boj na Visu: prevodi, članci, govori*, Sabrana djela, knj. III, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.

⁵⁰ Vojislav P. Nikčević, *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII. vijeka*, priredili Adnan Čirgić i Aleksandar Radoman, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.

- Ljubiša, Stjepan Mitrov, *Pisma*, Sabrana djela, knj. IV, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Titograd; Univerzitetska riječ, Nikšić; Istorijski arhiv, Budva, 1988.
- Nenadić, Ivan Antun, *Slijepa pravda*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.
- Nenadić, Ivan Antun, *Drame*, „Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka“, Obod, Cetinje, 1996.
- Nikčević, Vojislav, „Narodni jezik u crnogorskoj književnosti prednjegoševskog doba“, *Jezik*, br. 1, 19–22. i br. 2, 41–52, Zagreb, 1968/69.
- Nikčević, Vojislav P., *Crnogorska književna raskršća*, Matica crnogorska, Cetinje, 1996.
- Nikčević Vojislav P., *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII. vijeka*, priredili Adnan Ćirgić i Aleksandar Radoman, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Cetinje, 2009.
- Nikčević, Milorad, „Jagićevo izdanje Marijinskog evanđelja (Berlin, 1883)“, u knjizi: *Komparativna filološka odmjeravanja*, Osijek – Cetinje, 2006.
- Pasković, Ljudevit, *Sveti plamen*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1987.
- Petrović, Vasilije, *Istorija o Crnoj Gori*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1985.
- Pižurica, Krsto, „Dvije studije o Ljubiši“, *Stvaranje*, br. 5, Titograd, 1985.
- Radojević, Danilo, „Istraživanja crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 7-8, Titograd, 1977.
- Rotković, Radoslav, „Razgovor neugodni“, *Pobjeda*, god. 13, br. 12, 18. 3. 1956.
- Rotković, Radoslav, „Privremeno rješenje“, *Pobjeda*, god. 24, br. 2603, 30. 3. 1967.
- Rotković, Radoslav, „Da li je Dukljanin bio Roman“, *Ovdje*, br. 29, Titograd, 1971.
- Rotković, Radoslav, „Izvori i uzori *Ljetopisa Popa Dukljanina*“, *Ovdje*, br. 30, Titograd, 1971.
- Rotković, Radoslav, „Istorija crnogorske književnosti je gotova, treba je samo ukoričiti“, *Ovdje*, br. 28, Titograd, 1971.
- Rotković, Radoslav, *Crnogorsko književno nasljeđe I*, Pobjeda, Titograd, 1976.

- Rotković, Radoslav, „Ništa nije opasnije od neznanja kad je aktivno“, *Oko*, Zagreb, br. 127, 27. siječnja – 10. veljače 1977.
- Rotković, Radoslav, „Petrarkista Đorđe Bizanti Kotoranin“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1977.
- Rotković, Radoslav, „O nekim 'prazninama' u crnogorskom nasljeđu srednjega vijeka“, *Stvaranje*, br. 3, Titograd, 1978.
- Rotković, Radoslav, „Misli i popijevke Miroslava Zanovića“, *Stvaranje*, br. 6, Titograd, 1978.
- Rotković, Radoslav, „Pregled crnogorske literature. Od najstarijih vremena do 1918“, *Stvaranje*, br. 4, Titograd, 1979.
- Rotković, Radoslav, *Tragajući za Ljubišom*, Pobjeda, Titograd, 1980.
- Rotković, Radoslav, „Stara crnogorska književnost. Periodizacija“, *Zbornik radova profesora i saradnika Nastavničkog fakulteta*, br. 5-6, Nikšić 1982.
- Rotković, Radoslav, „Prva Istorija crnogorske književnosti“, *Pobjeda*, br. 6106, Titograd, 4. XII 1982.
- Rotković, Radoslav, „Ivan Bona Boliris, kotorski humanista“, *Ars*, br. 1, Cetinje, 1987.
- Rotković, Radoslav, *Kraljevina Vojislavljevića XI–XII vijeka: izvori i legende*, Print, Podgorica, 1999.
- Rotković, Radoslav, *Oblici i dometi bokokotorskih prikazanja. Prilog istoriji drame XVII i XVIII vijeka*, Crnogorsko narodno pozorište, Podgorica, 2000.
- Rotković, Radoslav, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda I, Pomorje zetsko, Pomorje zapadno, Kraljevina Vojislavljevića*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003.
- Rotković, Radoslav, *Ilustrovana istorija crnogorskog naroda II, Zeta u državi Nemanjića (1186–1356)*, Crnogorska izdanja, Podgorica, 2003.
- *Savremena drama i pozorište u Crnoj Gori*, Sterijino pozorje, Novi Sad, 1987.
- *Sazdanje Cetinja: izvori i legende*, Leksikografski zavod Crne Gore, Titograd, 1984.
- Stojović, Milorad, „O periodizaciji crnogorske književnosti“, *Stvaranje*, br. 2-3, Titograd, 1968.
- Torbarina, Josip, „Naš prilog evropskom petrarkizmu“, *Forum*, br. 4-5, Zagreb, 1974.
- Vrčević, Vuk, *Maštanija*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1975.
- Zanović Stefan, *Pakao ili nebo*, biblioteka „Luča“, Pobjeda, Titograd, 1979.

Aleksandar RADOMAN

RADOSLAV ROTKOVIĆ AS A HISTORIAN OF LITERATURE

This article gives an overview of Radoslav Rotković's work in the area of history of literature. Radoslav Rotković is an extremely important figure in Montenegrin science and culture, present for more than sixty years as an author in several disciplines: literary criticism, history of literature, history and linguistics. Apart from that, Rotković is also a significant writer. In his works from the area of history of literature he mainly dealt with older, unexplored periods of Montenegrin literature – Middle Ages, Renaissance, Baroque, and Enlightenment. His work on discovering and collecting works of old writers is also of great importance. He is also the author of monographs on Stefan Mitrov Ljubiša, ecclesiastical drama in Boka Kotorska, as well as the first review of Montenegrin literature. His approach is characterized by a comprehensive insight into socio-political circumstances of an epoch, as well as by precise analyses of texts and sharp observations on writers and their works.

Keywords: *Radoslav Rotković, history of literature, Montenegrin literature, Middle Ages, ecclesiastical drama, Stefan Mitrov Ljubiša*